

LİBERAL PERSPEKTİFTEN ÖZGÜRLÜĞE: EKONOMİK REFAH

Gülfıdan YEŞİLBAŞ*

İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi Yüksek Lisan Mezunu (2024)

ÖZET

Bu makalenin amacı, liberal perspektif doğrultusunda özgürlüğü ele alarak toplumların ekonomik refaha nasıl eriştiğini tartışmaktır. Toplumların ekonomik refaha ulaşmasının ana kaynağı, bireysel refahtır. Ancak zengin bireylerin oluşturduğu toplumlar, ekonomik refaha erişebilir. Bireysel zenginliğe ulaşmanın temel yolu özgürlüktür, bu yüzden ilk olarak bireysel özgürlükler ele alınmalıdır. Liberal perspektif doğrultusunda özgürlük kavramının yorumlanmasının sebebi, şüphesiz liberal değerlerin özüdür. Liberal değerler özü gereği dayatmadan uzak, çerçeve değerlere sahiptir. Bahsi geçen çerçeve değerlerden biri olan özgürlük kavramı bireylere ne yapması gerektiğini söylemekten ziyade, onlara doğuştan sahip olduğu özgürlük alanını açmayı hedefler. Bu sayede bireyler ekonomik, siyasi ve sosyal alanda seçim yapma konusunda özgürdür.

Anahtar Kelimeler: Devlet, liberalizm, özgürlük, özel mülkiyet, piyasa ekonomisi

ABSTRACT

The aim of this article, is to discuss how societies achieve economic prosperity by considering freedom in line with the liberal perspective. The main source of economic prosperity of societies is individual prosperity. Only societies composed of wealthy individuals can achieve economic prosperity. The main way to achieve individual wealth is freedom, so individual freedoms should be addressed first. The reason for interpreting the concept of freedom in line with the liberal perspective is undoubtedly the essence of liberal values. Liberal values have framework values that are far from imposition. The concept of freedom, which is one of these framework values, aims to open up the space of freedom that individuals are born with, rather than telling them what to do. In this way, individuals are free to make choices in economic, political and social spheres.

Key Words: State, liberalism, freedom, private property, market economy

GİRİŞ

Özgürlük kavramı, tarihsel süreç içerisinde üzerine en çok tartışılan kavramlardan biridir. Bu sebeptendir ki bu kavram özelinde çeşitli tanımlamalar, ayrımlar hatta kavramı türlerine ayırmak mümkün hale gelmiştir. Bu denli irdelenmesi ve üzerinde tartışılmasının temel sebebi, şüphesiz özgürlüğün bireyleri doğrudan etkiler nitelikte olmasıdır. Bu makale, esas olarak ekonomik özgürlüğün getirisi olan, ekonomik refah üzerinde duracaktır. Makalenin temel argümanı, özgürlükler sayesinde bireylerin ekonomik faaliyetlerde bulunma hakkını elde ettiğine, bu bağlamda üretim faaliyetleri arttıkça, özel mülk edinerek refah elde ettiğini ileri sürmektedir. Bu noktada bireylerin özgürlüklerini ne denli kullanabildiği önemlidir.

Özgürlükleri kullanma noktasında bireylerin karşısına devlet çıkar. Çünkü bireyler için özgürlüklerini kısıtlayabilecek en nitelikli aygıt devlettir. Devletin sahip olduğu değerler, bireylerin özgürlük alanını doğrudan etkiler. Liberal değerlerden uzak devletlerde, bireylerin ekonomik refah doğrultusunda devlete bağımlı olduğu geçmişte ve günümüz dünyası için reddedilemez bir gerçektir. “Özgürlük temelinde olgunlaşan liberal ekonomik sistem, bireyin refahını artırmanın temel şartının bireyin özgür bırakılmasından geçtiğini savunan bir toplum modeli ortaya koymuştur” (Höbel, 2020: 32). Bu nedenle makalenin ilerleyen bölümlerinde; liberal perspektifte demokratik kurumların rolü irdelenecek ve buradan hareketle özgürlük ve ekonomik refah arasındaki ilişki izah edilmeye çalışılacaktır.

1. Özgürlük ve Ekonomi Arasındaki Bağımlı İlişki

Özgürlük kavramına liberal perspektiften bakmamızın temel sebebi, “liberalizmin, özgürlüğü bireysel ve toplumsal hayatın en temel değeri olarak kabul etmesidir” (Çelik ve Usta, 2010: 122). Özgürlük bireyler için vazgeçilemez ve devredilemez doğal bir haktır. Liberalizm için özgürlük, bireylerin herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan sosyal, siyasal ve ekonomi alanın da serbest olmasıdır. Bu nedenle özgürlüklerin hepsi bir bütün olarak ele alınmalı, birinin yokluğu diğerini etkileyeceğinden birbirinden ayrı tutulmamalıdır.

Özgürlük, bireyler için doğal bir haktır. “Bu doğal hak, yasalar ve devletlerden çok daha önce vardır” (Butler, 2018: 48). Günümüzde hemen hemen her ideoloji özgürlük kavramına sahip çıkar ancak özgürlük kavramının günümüzdeki yansımaları kavramak önemlidir. Liberalizm için özgürlük, negatif özgürlüktür. “Negatif özgürlük, bireylerin dışardan gelen keyfi bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi, serbestçe hareket edebilmesidir” (Yayla,

2015: 166). Bu ilke doğrultusunda devletlerden beklenen; sosyal, siyasal ve iktisadi alanda bireylere müdahaleden maksimum düzeyde kaçınmasıdır. Çünkü ancak özgür bireyler gerçekliğe ulaşma konusunda sınırsız bir alana sahiptir. Bu gerçeklik algısı kişiden kişiye değişebileceği gibi, elbette iktisadi alana da etki edecektir.

Birey akıl ve irade sahibi, rasyonel bir varlıktır. Bu sebeple hayatına vereceği yönü elbette kendisi belirlemedir. “Mill’e göre insan, dünyadaki en yüce varlıktır ve bu konumuna uygun bir hayat sürmelidir” (Ak, 2015: 49). Özgürlük kavramı irdelenirken temel alınacak nokta, bireysel özgürlüktür. Ancak bireysel özgürlüğü tanınan bireyler diğer özgürlüklerini kullanabilir. Peki, özgürlük türleri nelerdir? Özgürlük türleri arasında; ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, ekonomik özgürlük, özel mülkiyet hakkı, siyasal özgürlük ve seyahat özgürlüğü sayılabilir. Bireysel özgürlük temelinden başlayarak, bireyler örnekleri verilen özgürlük türlerine sahip olmalıdır. “Ekonomik olarak daha az özgür ülkelerin, daha az politik özgürlüğe daha az medeni hak ve özgürlüklere sahip oldukları, yapılmış olan çalışmalarla da sabittir” (Gwartney vd., 2018: 21). Bu nedenle özgürlük ve ekonomi arasında bağımlı bir ilişki vardır, diyebiliriz. Ekonomik özgürlük, diğer özgürlük türlerinin niteliği açısından gerekli bir özgürlük türüdür.

Özgürlük ve ekonomi arasında bağımlı bir ilişki olduğundan söz edilebileceğinden bahsettik. Bireyler doğası gereği üretim faaliyetlerinde bulunan varlıklardır. Asıl tartışma konusu, bireyler tarafından gerçekleştirilen üretim faaliyetlerinin nasıl yapılacağı konusunda ortaya çıkmaktadır. Liberal perspektifteki özgürlük anlayışında bireyler, bağımsız olarak hangi mesleği yapacağını seçebilir ya da bir işten çıkıp başka bir işe dilediği gibi girebilir. Bütün bunlara ek olarak, “liberalizmde ekonomik özgürlükle kastedilen, bireylerin sahip olduğu ekonomik faaliyetlerde bulunma veya ekonomik girişimcilik yapma hakkına sahip olmalarıdır” (Yayla, 2014: 162). Bireyler piyasaya giriş çıkış konusunda da serbesttir.

Bireyler hayatını idame ettirebilmek amacıyla ekonomik faaliyetlerde bulunur. Bu nedenle modern dünyada bireylerin üretkenliği belirli bir noktada özel mülkiyet edinebilme hakkıyla doğru orantılıdır. Özel mülkiyet hakkı, bireylerin özgürce mülk edinebilme ve edindiği mülk hakkında sonsuz yetkiye sahip olma durumu olarak açıklanabilir. Ayrıca, “mülkiyet hakları teorisine göre, mülkiyet haklarının varlığı, piyasaya disiplin getirmektedir” (Dura, 2006: 232). Özellikle ekonomik özgürlüğe sahip bireyler, serbest piyasa ekonomisi içerisinde mülk edinerek zenginleşir. Bireysel zenginleşmenin en temel getirisi şüphesiz, ekonomik refah olacaktır.

Bireylerin ekonomik özgürlük ve özel mülk edinebilme hakkına sahip olmasının temel sebebi, Locke'a göre, bireylerin hayat boyunca harcadığı emektir. "İnsanlar açık ve uygulanabilir mülkiyet haklarına sahip olduklarında, mülkiyet kaynaklarına yatırım yapmaya, onları korumaya ve üretken bir şekilde kullanmaya daha eğilimlidirler" (Butler, 2018: 97). Bireyler emek harcayarak ürettiği ürünler üzerinde hak iddia edebildiğinde, bu durum bireyleri daha fazla üretim yapma konusunda motive etmektedir. Aslında özgürlükler sayesinde kişisel çıkarlarının peşinde koşan bireyler, üretimin artmasını sağlar ve bu toplum refahına katkıda bulunur. Ekonomik refaha ulaşmanın temel koşulu, toplumdaki bireylerin özgür olmasına bağlıdır. Çünkü bu durum insanoğlunun bilinçli bir ürünü değildir, aksine, insanların davranışlarının bir sonucudur.

2. Özgürlük Bütünsel Midir?

Özgürlük kavramı incelendiğinde, bugünkü özgürlük anlayışının Antik Yunan'da ortaya çıktığı söylenebilir. O dönem yalnızca vatandaş erkeklere atfedilen bu kavram, tarihi süreç içerisinde derinlik kazanarak günümüzdeki nihai formuna ulaşmıştır. Özellikle liberal düşünceyle birlikte özgürlük, "bir kimsenin diğer insanların müdahalesi olmadan kendi hareket biçimini seçebilme imkanına sahip olması" (Ashford, 2009: 57) olarak tanımlanmıştır. Bu ilerleme, özgürlük kavramı üzerinde çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Birey temel hak ve özgürlüklerini evrensel boyutta korumak ve devletleri bu doğrultuda yükümlülüğe bağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler, 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini yayınlamışlardır. Beyannamenin maddelerinden bazıları şunlardır:

- *"Bütün insanlar özgür doğar; hür, haysiyet ve haklar bakımından eşittir.*
- *Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır. Hiç kimse mülkiyetinden keyfi olarak yoksun bırakılamaz.*
- *Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır.*
- *Herkesin çalışma, özgürce iş seçme, adil ve elverişli çalışma koşullarına ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır."* (Höbel, 2020: 14).

Bahsi geçen maddelerden de anlaşılacağı üzere, özgürlük türleri bütünseldir. Bu doğrultuda beyanname, tüm özgürlük türlerine bireylerin sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Beyannamenin amacı, tüm özgürlük türlerini güvence altına almaktır.

Özgürlük çeşitli sıfatlarla birlikte anılıyor olmasına karşın, elbette bütünseldir. Bütün özgürlük türleri birbiriyle iç içe geçmiştir. Özellikle bazı özgürlük türleri, örneğin ifade özgürlüğü, kavşak özgürlük olarak anılabilir. Kavşak özgürlük benzetmesini açıklayarak ekonomik özgürlükler ile bütünsel olduğuna dair bir örnek verelim: Bireyler ifade özgürlüğünden mahrum bırakıldığında, bunun sonucu olarak, diğer özgürlük türleri de işlevsiz hale gelecektir. Düşüncelerini özgürce dile getiremeyen bireylerin sosyal, siyasi ve ekonomik özgürlük alanları da doğrudan kısıtlanmış olacaktır. Özellikle J. S. Mill'e göre özgürlüğün temelini ifade özgürlüğü oluşturmaktadır. “Şayet bir teki müstesna bütün insanlar aynı fikirde olsalar ve yalnız bir kişi muhalif fikirde olsa, nasıl bu şahsın elinde kuvvet olsa, insanları susturmaya hakkı yoksa, insanların da bu tek kişiyi susturmaya daha fazla hakları yoktur” (Mill, 2012:58). Bu nedenle ifade özgürlüğü ve ekonomik özgürlükler birbirine bağlı ve bütünseldir.

Özgürlük türleri doğrudan veya dolaylı yoldan birbirlerini etkiler niteliktedir. Bu nedenle bireylerin başta bireysel özgürlük olmak üzere, tüm özgürlük türlerine sahip olması gerekir. Ancak bu özgür ortamda bireyler ekonomi alanında gelişme kaydederek ekonomik refaha ulaşabilir. Tarihteki her buluş, ilerleme özgür bireylerin eseridir. “Özgürlük, bireysel gelişme ve yaratıcılığın temelidir, ikisi arasında iç içe bir ilişki vardır. Bireysel gelişme ise, toplumsal gelişmenin dinamiğidir” (Yayla, 2014: 160). Bu teori ekseninde liberal perspektifte özgürlük, bireysel fayda özelinde toplumsal faydaya uzanır. Günümüze geldiğinde ise, ekonomik ilerlemenin temel yapı taşı, özgür bireylerin faaliyetleridir.

Özgürlük kavramı özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi ile iç içe geçmiştir. Özel mülkiyetin bireyleri üretmek için teşvik etmesinin yanı sıra, özel mülkiyet sayesinde zenginlik tek bir elde toplanmaz. Bireyler, diğer bireylerden ve devletten azade özel bir alana sahip olur. Bu nedenle, liberal perspektifte özel mülkiyet kavramı özgürlükler açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Mülkiyet hakkı bireylere; mülk edinebilme, mülkü elden çıkarma, kullanma ve diğer bireyleri kendi mülkünü kullanmaktan dışlama hakkıdır. Bu nedenle özel mülkiyet hakkı, bireylerin diğer özgürlük türlerini kullanması noktasında önemlidir. “Kant, kişilik ile mülkiyet arasında bir ilişki kurmakta, mülkiyet hakkı olmadığı zaman kişiliğin ve kişisel irade hürriyetinin gerçekleşmesinin imkansızlığına değinmektedir” (Yayla, 2015: 199).

Özel mülkiyet hakkına saygı duymayan devletler, zaman içinde totaliter bir yöne evirilmektedir. Bu durumun tarihteki spesifik örneği, Sovyet Rusya olarak gösterilebilir. Totaliter rejime sahip ülkelerde ise, devletin alanı giderek büyüyeceğinden bireylerin özgürlük alanı daralacaktır. “Özel mülkiyet, hayat ve özgürlük haklarının sözde kalmasını ötesine

geçerek bir anlam kazanması, somut haklara dönüşebilmesi için kaçınılmaz olarak var olması gereken bir haktır” (Çetin, 2001: 226).

Özellikle Mises, piyasa ekonomisi ve bireysel özgürlük arasında bağımlı bir ilişki olduğunu iddia eder. Bu bağlamda, “piyasa ekonomisinin olmaması bütün siyasal ve sosyal özgürlüklerin ortadan kalkması anlamına gelmektedir” (Biber, 2008: 62). Çünkü ancak piyasa ekonomisi sayesinde bireyler üretim araçlarına devletin dışında da sahip olabilir. Ekonomik olarak devlete bağımlı olmayan, zenginleşen bireyler siyasal özgürlüğünü de kullanır hale gelecektir. Bu nedenle, siyasal özgürlük ile ekonomik özgürlükler de iç içe geçmiştir. Örneğin, basın özgürlüğü de ancak piyasa ekonomisi varlığında kullanılabilir. Aksi durumunda bütün yayın organları devlete ait olacağından, burada basın özgürlüğü vardır, denemez.

Bireylerin özgür olma durumu, devlet tarafından bireysel özgürlüğün kabulüne, bununla birlikte; siyasal özgürlük, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, ekonomik özgürlük, özel mülkiyet, serbest piyasa ekonomisi ve diğer tüm özgürlük türleriyle iç içe geçmiş bir bütün olarak kabulüne bağlıdır. Özellikle ekonomik özgürlüğün varlığı, diğer tüm özgürlük türlerinin uygulanabilir olması noktasında hayati önem taşımaktadır. Ekonomik açıdan özgür bireyler özellikle devlete bağımlı olmadan bireysel refahını arttırdığı gibi, dolaylı yoldan toplumsal refaha ulaşmaya katkı sağlayacaktır. “Bundan, özel hayatın alanıyla kamu otoritesinin alanı arasında bir sınır çizilmesi gerektiği sonucu çıkar” (Berlin, 2007: 64). Bu bağlamda devletin sahip olduğu nitelikler önemlidir.

3. Demokratik Kurumların Özgürlükler Üzerindeki Etkisi

Tarihsel süreç içerisinde her ülke kendisine ait siyasi kültür ve tarih geliştirmiştir. Günümüze gelindiğinde dünya sayısız devlete ev sahipliği yapmaktadır. Farklılaşan tarih ve kültürel birikim yüzünden, devlet yönetim sistemleri de tarih içerisinde dönüşüme uğramıştır. Şu an en popüler yönetim sistemi ise, demokrasidir. Demokrasi sistemi bireysel özgürlükler ve ekonomik refah açısından en ideal yönetim sistemidir. Çünkü ancak demokrasi sayesinde çatışma ortamı olmadan, periyodik aralıklarla hükümet değişebilmektedir. Sadece bu yönü ele alınsa bile, demokrasi tekniği değerlidir.

Ancak, demokrasi yalnızca bir teknik olduğundan, içerik açısından eksiktir. Şüphesiz demokrasiyi ideal sisteme dönüştürerek ona içerik sağlayan yegâne ideoloji, liberalizmdir. Bu nedenle demokratik kurumların liberal değerlerle donatılmış olması bireylerin özgürlüklerini

kullanabilmesi açısından hayati önem taşımaktadır. “Liberal demokrasiyle, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra Batı’da oluşturulan kurumlar ile bu kurumları güvenceye alan hukuki yapı ve işleyen siyasal süreç kastedilmektedir” (Akıncı, 2011: 15). Liberal demokrasi, demokrasi boyutuyla hükümetin seçimle değiştirilebileceğini öngörürken; liberal boyutuyla, seçimle işbaşına gelen hükümetin bireysel özgürlüklere saygılı, hukukun üstünlüğüne bağlı ve sınırlı olmasını öngörür.

Toplumlar ekonomik refaha ancak özgür bir ortamda erişebileceğinden, demokratik kurumlar bahsi geçen liberal değerlere bilhassa sahip olmalıdır. Demokratik kurumlar derken kastedilen, hükümettir. Bu nedenle, demokratik kurumlar anayasa marifetiyle sınırlandırılmalıdır. “Devlet gücünün sınırlandırılması için liberalizmin en etkin aracı hukuka bağlılıktır” (Berzeg, 2019: 112). İktidar sahipleri, bireylerin hayatının her alanına etki etmemelidir. Ancak bahsi geçen özgürlük sınırsız bir özgürlük değildir. Bu noktada devlete düşen görev, bireyler arasındaki itilafları çözerek kargaşayı önlemek ve ekonomik rekabet ortamını tesis etmektir.

Zenginliğe giden temel yol, mülkiyet haklarından geçmektedir. Özel mülkiyet ekonomik refahın temel yapı taşıdır. “Özel mülkiyet insanların farklı işlerde uzmanlaşmasına imkân sağlar ve bu iş bölümü sırasıyla ticarete, paranın icadına ve fiyat sisteminin gelişmesine yol açmıştır” (Swanepoel, 2018: 54). Bu durum en nihayetinde insanoğlunun refaha ulaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle demokratik kurumlardan beklenen, ekonomik özgürlüklere karşı müdahalesiz olmasıdır. Bununla birlikte serbest piyasa ekonomisinde, devletin etkisi minimum düzeyde hissediliyor olmalıdır. Piyasa sistemi bireylerin ekonomik faaliyetleri doğrultusunda kendiliğinden ortaya çıktığından, devlet müdahalesi sistemi tahrip etmekten öteye geçemeyecektir. Müdahale alanını genişleten devletlerin tarihi süreç içerisinde otoriter bir yapıya dönüştüğü, bu yapının bireysel özgürlük alanını daraltarak, aynı orantı da üretkenliği de düşürdüğü açıktır.

Dahl, piyasa ekonomisinin demokrasinin yararına olduğunu söylemektedir. Piyasa ekonomisine sahip olmayan ülkelerde demokrasi varlığını sürdürememiştir. Ona göre piyasa ekonomisinin demokrasiye faydası, piyasa ekonomisinin belirli temel özellikleri dolayısı ile demokratik kurumlar için elverişli olmasıdır. Piyasa ekonomisi olmayan durumlarda ise Dahl, “bu tarz bir ekonomik modelin temel özelliklerinin demokrasiyi zarara uğratacağını söylemektedir” (Dahl, 2001:169-170) Özellikle İngiltere örneği incelendiğinde, bireylerin özgür ekonomik faaliyetleri doğrultusunda burjuva sınıfını oluşturarak, hükümeti sınırlama

gayretine giriştiği görülmektedir. Magna Carta'da başlayan bu süreç, demokratik kurumların var olmasına olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda bir noktada varlığını sürdürmek ve meşruiyetini korumak için demokratik kurumlar, liberal perspektifteki özgürlüklere saygılı olmalıdır.

Bazı devletler, toplum mühendisliği fikrine kapılarak fakirliği yok edebileceklerini düşündüler. Bu doğrultuda merkezi ekonomi planları yaparak, ekonomik hayata doğrudan müdahalede bulundular. Ancak ne yazık ki bu fikir fakirliği ortadan kaldırmadığı gibi, piyasa sistemini sekteye uğratarak fiyat sistemini bozdu. "Artık birçok kimse idrak etmelidir ki merkezi planlama ülkeleri refaha ulaştırmamaktadır ve devletler ekonomi üzerindeki kontrollerini gevşetmelidir" (Swanepoel, 2018: 64). Buradan varılacak sonuç, demokratik kurumların refah yaratma noktasında işlevsiz olduğudur. Toplumsal refah, insan planlamalarından ziyade, özgür insan davranışlarının sonucunda ortaya çıkar.

Demokratik kurumlar, liberal değerlere sahip anayasa ile sınırlandırılmış olmalıdır. Yasalar hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı olarak her birey için eşit uygulanmalıdır. "Zira özgürlük ancak hukuk çatısı altında var olabilir" (Hayek, 2009: 210). Bu bağlamda bireyler devletin keyfi eylem ve müdahalelerinden korunuyor olmalıdır. Çünkü devletin sahip olduğu zor kullanma tekeli, eğer sınırlanmazsa, bireysel özgürlükler ve ekonomik refah açısından en büyük tehdide dönüşebilir.

4. Serbest Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Refah

Liberal perspektiften bakıldığında, şüphesiz, ekonomik refahın kaynaklarından en önemlisi serbest piyasa ekonomisi olarak kabul edilmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin, ekonomik refahı bu denli etkiliyor olmasının sebebini, liberalizm kendiliğinden doğan düzen olarak açıklar. Bu yüzden iktisatçı liberal düşünürlerden Hume ve Smith, kendiliğinden doğan düzen fikri üzerinde epeyce durmuşlardır.

Kendiliğinden doğan düzen fikrine göre devlet iktisadi hayata müdahale etmemelidir. Devlet müdahalesi olmadan, serbest piyasa ekonomisi zaten kendi kendini düzenleyecektir. Hayek'e göre, bireyler her alanda bilgi sahibi değildir, olamaz. Bu yüzden ekonomik refah için bireylerin kurguladığı sistemlerin ne kadar doğru olacağı tartışma konusu olacaktır. Buna karşın kendiliğinden doğan düzen, adıyla müsemma insan doğasının bir ürünüdür. Ana kaynağı doğrudan insan davranışlarının sonucu olduğundan, insan aklıyla kurgulanan ekonomik modellerden daha başarılı olacağı açıktır. "Kendiliğinden doğan düzenler pratikler, kurallar,

kurumlar ve benzerlerinden oluşurlar, ki bu pratikler, kurallar ve kurumlar insan aktörlerin, onların muhtemel yararlarını rasyonel bilinçle görmeleri ve onları maksatlı, bilinçli biçimde inşa etmelerinin değil, ondan ziyade, değişik beşerî aktörlerin kendi amaçlarını ve planlarını takip etmelerinin niyetlenmemiş sonuçlarıdır” (Yayla, 2011: 92).

Smith kendiliğinden doğan düzen fikrini metaforlaştırarak, görünmez el kavramını ele almıştır. Smith’e göre, bireyler özgürce kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğinde, kendi menfaatlerine ek olarak, toplum menfaatine de hizmet etmiş olurlar. “İnsanın doğasında var olan bencillik ve açgözlülük gibi kötü duygular da bu görünmez el metaforu sayesinde, toplumsal iyiliğin meydana gelmesine hizmet etmektedir” (Gündoğdu, 2017: 269). Kendiliğinden doğan düzen teorisi ekseninde, serbest piyasa ekonomisi nedir? Serbest piyasa ekonomisinin toplumsal refaha ulaşma noktasında katkıları nelerdir?

Mises, serbest piyasa ekonomisi tanımını olarak, “pazar ekonomisi, üretim araçlarının özel sahipliği altındaki iş bölümü sosyal sistemidir”, (Mises, 1956) der. Özel mülkleri üzerinde özgürce karar alabilen bireylerin, her türlü ekonomik faaliyeti serbest piyasa ekonomisini oluşturur. “1989’da Sovyetler Birliği ve sosyalizmin çökmesiyle birlikte günümüzde bu anlayışın alternatifi artık söz konusu değildir” (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 178).

Serbest piyasa ekonomisinin sorunsuz işleyebilmesi için devlete düşen rol, bireylerin güven ortamı içerisinde, özgürce ekonomik faaliyetlerde bulunabileceği alanı yaratmak ve rekabeti garanti altına almaktır. Serbest piyasa ekonomisi bireylerin hem üretici hem tüketici olduğu bir alandır. Bu alanda, bütün ekonomik faaliyetler gönüllülük esasına dayalıdır. “Piyasa ekonomisinde kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde zor veya hile kullanmalarına müsaade edilmez” (Swanepoel, 2018: 43). Bireyler öznel hedefleri doğrultusunda ekonomik faaliyetlerde bulunarak, piyasa ekonomisini oluştururlar. Bu nedenle devletin ekonomik müdahalede bulunmasına gerek yoktur.

Piyasa ekonomisinde üretim araçları devletten ziyade bireylere aittir. Arz ve talebin bulunduğu piyasa ekonomisinde, bu eylem sonucunda fiyat sistemi doğal bir süreçten geçerek oluşur. Bu doğrultuda bireyler üreteceği ya da tüketiceği ürüne kendisi karar verir. “Bu konudaki kararlar merkezden kumanda ile alınamaz; tüketici cebindeki paranın ne kadarına ne satın alacağına, üretici de elindeki kaynaklarla neyi ne kadar üreteceğine kendisi karar verir” (Acar, 2009: 21). Piyasa ekonomisi olmadığında fiyat sistemi bozulacaktır. Tarihteki en büyük örneği, Sovyet Rusya’nın, uyguladığı merkezi planlamalar yüzünden, “üretilen malların kıt ve

bolluğu derecesine göre yapılmadığından; kıt mallarda kuyruklar, üretimi bol olan malların ise satılmadığı görülmüştür” (Bulut, 2015: 10).

Serbest piyasa ekonomisinin en önemli unsurlarından biri de kuşkusuz, rekabettir. Bireylerin rekabet ortamı içerisinde piyasaya giriş çıkışı serbest olmalıdır. Rekabet ortamını tesis etmek için devlete düşen görev, yasalar yoluyla adaleti sağlamaktır. Rekabet ortamı sayesinde hem ürünler hem de üretim metotları sürekli olarak gelişir. Bireyler rekabet ortamı sayesinde başarılı olduğu iş kolunu keşfederken, aynı zaman da etkin kaynak kullanımına dikkat eder. Ayrıca rekabet ortamı keşif sürecine olanak sağlamaktadır. “Bunun yanı sıra rekabetin varlığı, herhangi bir birey ya da kuruluşun, belirli bir alanda tüm gücü ele almasının önüne geçer” (Yayla, 2015: 183). Bu sayede bireylerin ekonomik faaliyet alanı genişler. Aksi takdirde, tek iş veren, devlet olacaktır.

Serbest piyasa ekonomisi sayesinde bireyler zenginleşir. Birey temelli bu zenginleşme, doğrudan toplumun ekonomik refahına katkı sağlar. Zenginlik bireyler arasında doğal bir süreçten geçerek dağılacaktır. Bu nedenle, zenginliği dağıtma noktasında serbest piyasa ekonomisi aktif bir rol oynar. Ayrıca zenginleşen bireyler devlet karşısında daha güçlü bir konuma erişir. Ekonomik güç, siyasal gücün tek elinden çıktığı için de siyasal otoritenin zor kullanma olanağı azalır. Bu sayede, bireyler, ekonomik özgürlüğün yanı sıra, sosyal ve siyasal özgürlüklerini çok daha etkin kullanıyor olacaktır. “Özgürlüğü yaratan kanunlar ve anayasalar değil, piyasa ekonomisidir” (Biber, 2008: 62). Çünkü piyasa ekonomisinin olmadığı sistemler de çoğunlukla, tüm ekonomik güç devlete ait olduğu için, patron devlettir. Bireyler devlet karşısında sosyal, siyasal ve ekonomik olarak güçsüzdür. Bireylerin güçsüzlüğü, otoriter devlet yapılanmalarını güçlendirir. Mutlak otoritenin olduğu devletlerde, sözde olsa dahi, özde özgürlük günlük hayatta işliyor olmayacaktır.

“Sosyalist sistemde kronik kıtlık ekonomisinin varlığı, işgücünde verimsizlik ve gizli işsizlik yaygın iken; piyasa ekonomisinde kronik kıtlık olmamakla birlikte işgücünde kronik verimsizlik bulunmamaktadır” (Kornai: 2000: 29-30). Piyasa ekonomisi ve merkezi ekonomik planlamanın bu kıyasından varılacak sonuç, şüphesiz, piyasa ekonomisinin varlığında etkin üretim metotlarının var olacağıdır. Ancak kaynakların etkin kullanıldığı ekonomilerde, ekonomik refaha ulaşılabilir. Ekonomik refaha ulaşmanın yolu; bireylerin, bireysel özgürlük alanından başlayarak özel mülkiyet hakkına sahip olmasıyla, bu hak doğrultusunda serbest piyasa ekonomisinin varlığından geçer. Ekonomik alanda güçlü bireyler, “bu sayede, siyasal otoriteye muhalif olabilir ve onu denetlemesi mümkün olabilmektedir” (Yayla, 2015: 183-184).

5. 1980 Sonrası Liberal Ekonomik Politikalar Işığında: Türkiye Örneği

Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye, genellikle devletçi ekonomi politikalarını benimsemiştir. Değişen dünya düzeni ve ekonomik istikrarsızlık neticesinde, Turgut Özal öncülüğünde, 24 Ocak Kararları (1980) olarak anılan kararlar alınmıştır. 24 Ocak'ta alınan kararlar o güne kadar mevcut olan devletçi politikaları kökünden sarsarak Türkiye'de liberal ekonomi dönemini başlatmıştır (Haydaroğlu ve Tatlısu, 2016: 33). Böylece Türkiye ekonomisi liberalleşmeye başlamış ve ihracata yönelik politikalar önem kazanmıştır.

Ekonomi de liberalleşme politikalarının sonucunda Türkiye ekonomisinin büyümesi hızlanmıştır. Türkiye'nin toplam ihracat hacmi Tablo 1'de görüldüğü gibi 1980'de 2 milyar dolardan 1993'lerde 15 milyar dolara çıkmış ve 1983-1993 Özal döneminde ise 10 yılda içinde %300 artmıştır (Işık, 2016: 229). Türkiye örneğinde görüldüğü gibi, buradan varılacak nihai sonuç, ekonomide liberal politikaların, özellikle serbest piyasa ekonomisinin gelişmesiyle birlikte üretim hacminin arttığıdır. Üretim hacmindeki bu artış, ekonomik refahın da artacağıının göstergesidir.

Tablo 1: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

	Toplam İhracat	Toplam İthalat	İhracatın İthalatı
	(Milyon\$)	(Milyon\$)	Karşılama Oranı
			(%)
1980	2.910,1	7.909,4	36,8
1983	5.727,8	9.235,0	62,0
1985	7.958,0	11.343,4	70,2
1988	11.662,0	14.335,4	81,4
1990	12.959,3	22.302,1	58,1
1991	13.593,5	21.047,0	64,6
1993	15.345,1	29.428,4	52,1

Kaynak: DPT, 1997, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1998).

Alınan bu kararlarla Türkiye ekonomik, siyasal ve sosyal alanlar da büyük değişim ve ilerleme kat etmiştir. Devletçi politikalar neticesinde hantallaşan ve giderek işlevsiz hale gelen üretim, bireylerin piyasaya girişi desteklenerek arttırılmıştır. Bu yönde ihracat teşvikler ile artırılmış, ithalat serbest bırakılmış, piyasa belirleyici arz ve talep ile belirlenmiştir (Doğan, 2016: 114). Ekonomi de alınan bu özgürlükçü politikalar, siyasi ve sosyal alana da etki etmiştir.

Devletin görevinin yalnızca millete hizmet etmek olduğu, bu doğrultuda bireylere siyasi, ekonomik ve sosyal olarak güç uygulamaması gerektiği vurgulanmıştır. “Yeni devlet anlayışına göre, devlet iktisadi faaliyetlerden elini çekip, sosyal yapının düzenlenmesi, adaletin, güvenliğin sağlanması ve devletin sanayi yatırımları yerine alt yapı yatırımlarına yönelmesi gerektiği üzerinde durulmuştur” (Eştürk, 2006: 96). Buradan varılacak sonuç, devletin sınırlı devlet anlayışına yönelik adımlar attığıdır. Bu dönemde otoriter devlet gücünden ziyade, siyasal iktidarın meşruiyetini arttırarak, güçlendirmeye çalışılmıştır. Devletin sınırlı olduğu toplumlar da bireyler ön plana çıkar. Önemli olan devletin zenginleşmesinden ziyade, bireylerin zenginleşmesidir.

Özal’la birlikte değişen ekonomi politikaları sayesinde, bireysel özgürlük alanı genişlemiştir. Zenginleşen bireysel siyasi ve sosyal özgürlüklerini aktif kullanır hale gelmiştir. Bunun en spesifik örneği olarak, “dernek ve vakıfların sayısının artması gösterilebilir” (Sözen, 2013, s. 91-94). Serbest piyasa ekonomisinin var olduğu ekonomiler de ekonomik refah elde edildiği gibi, diğer özgürlük türleri de yaygın kullanım alanı kazanacaktır.

SONUÇ

Demokrasiler, özellikle Batı kültüründen başlayarak, ideal formuna liberalizm ideolojisi sayesinde ulaşmıştır. Liberal öğretilerin uygulandığı toplumlar hızla üretim yaparak ekonomik refaha ulaşmıştır. Ekonomik refah beraberinde, daha istikrarlı demokrasiler getirmiştir. Özgürlüğü liberal perspektif doğrultusunda ele almamızın nedeni, liberalizmin özüdür. Liberalizm için özü itibariyle bireylerin vazgeçilemez ve devredilemez hakları vardır. Liberalizm bireylerin sahip olduğu hakları temellendirirken devlet öncesi döneme ve doğal hukuka atıf yapar. Özellikle Locke bu hakları hayat, hürriyet, mülkiyet olarak sıralamıştır. Bireyler bu bahsi geçen haklara demokrasiler hatta devlet yapılanmalarından çok önce sahiplerdir. Bu sayede insanoğlu günümüzdeki nihai ekonomik refahına ulaşmıştır. “Liberalizm bireyci bir toplum sistemidir” (Yayla, 2015: 154). Liberalizmin bu yönü, bireysel faydadan başlayarak toplumsal faydaya uzanır. Birey odaklı olmasına karşın liberalizm, toplumu dışlamaz.

Bireyler akıl ve irade sahibi onurlu varlıklardır. Bu yüzden hayatlarını nasıl idame ettireceklerine bizzat kendileri karar vermelidir. Bu bağlamda liberalizme göre bireylerin her biri başlı başına amaçtır, araç konumuna düşürülmemelidir. Bu yönüyle liberalizm, demokratik kurumlar ile birey ilişkisine özgürlük ekseninde büyük katkı sunar. Bireyler alan fark

etmeksizin bütün özgürlük türlerini aktif kullanabiliyor olmalıdır. Zira özgürlükler bütünseldir. Her biri birbiriyle öylesine iç içe geçmiştir ki, birinin kullanımını diğerinin varlığına bağlıdır.

“Liberalizm ve demokrasinin birlikteliği bir zorunlu birliktelik olarak görülebilir” (Akıncı, 2011: 24). Bunun başlıca sebebi olarak Antik Yunan’da uygulandıktan sonra unutulmaya yüz tutan demokrasi tekniğinin, liberal öğretiler ışığında yeniden popüler olması gösterilebilir. Çünkü zenginleşen bireyler, diktatörlüğe baş kaldırma gücüne erişebilir. Bu sayede, anayasa yoluyla, iktidar sahipleri sınırlandırılmıştır.

Buradan hareketle, bireyler, hangi ekonomik alanda faaliyet göstereceğine bizzat kendisi karar vermelidir. Ekonomi de devlet tekeli olmadığı gibi, piyasa giriş çıkış da serbest olmalıdır. Bireyler üretim safhasında bulunarak, sarf ettiği emeğin karşılığını özel mülk edinerek kullanabilir. Özel mülkleri üzerinde karar hakkı yalnızca mülk sahibi bireylere aittir. Bu aidiyet durumu, bireyleri daha fazla çalışma, üretme ve ilerlemeye sevk eder. “Çünkü özel mülkiyetin varlığı sayesinde insanlar kendi özerkliklerini koruyup geliştirebilirler” (Akıncı, 2011: 15). Gelişim, üretim, bilimsel çalışmalar ve en nihayetinde ekonomik refah doğrudan özgürlüklere bağlıdır. Ancak bireysel özgürlük alanından başlayarak, özel mülkiyet hakkına sahip bireylerin yaşadığı toplumlar ekonomik refaha ulaşacaktır. Özgür bireylerin oluşturduğu toplumlar ekonomi alanında zengin bireylere sahip olacaktır.

Dünya üzerinden birçok yönetim sistemi geldi ve geçti. Günümüz de kullanım olarak en geniş alana, demokrasi tekniği sahiptir. Liberal öze sahip demokrasiler, insan hak ve özgürlüklere sahip, hukukun üstünlüğü ve anayasa yoluyla sınırlandırılmış devlet gibi prensipleriyle ekonomik refah sağlamaya en elverişli yönetim sistemidir. Bireyler her alanda özgür yaşamayı hak eden varlıklardır. Ekonomik refahı da kuşkusuz, özgür yaşayan bireyler elde edecektir. Umarız ki liberal özgürlük anlayışı gelecekte tüm dünyayı etkisi altına alır, yönetim sistemleri birey temelli şekillenir. Bu sayede güçlü olması beklenen demokratik kurumlar olmaktan ziyade, bizzat bireyler olur. Güçlü bireylerin oluşturduğu toplumların yönetim sistemleri de şüphesiz istikrarlı demokrasiler olacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, Mustafa, "Liberalizmin İktisadi Modeli Serbest Piyasa Ekonomisi", *Eskiyeini: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Sayı 15, Aralık 2009, s. 18-26.

Ak, Gökhan, "John Stuart Mill Düşününde Bireyin Özgürlüğü", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2015, s. 37-61.

Akıncı, Abdulvahap, "Demokrasi ve Liberalizm Zorunlu Birlikteliği", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Ocak 2011, s. 7-28.

Ashford, Nigel, *Özgür Toplumun İlkeleri*, (Haz. Atilla Yayla), Liberte Yayınevi, Ankara, 2009.

Biber, Ahmet Emre, "Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 16, 2008, s. 56-6.

Berlin, Isaiah, "İki Özgürlük Kavramı", (Çev. Erdoğan, Mustafa), *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 46, Nisan 2007, s. 59-72.

Berzeg, Kazım, *Liberalizm Demokrasi Kapıkulu Geleneği*, 3.bs., Ankara, 2019.

Bulut, Remzi, "SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, 2015.

Butler, Eamonn, *Klasik Liberalizm Bir El Kitabı*, (Çev. Akçiçek, Arda), Liberte Yayınları, Ankara, 2018.

Çelik, Fikret / Usta, Sefa "Klasik Liberalizmde "Özgürlük" ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 24, Ağustos 2010, s. 121-135.

Çetin, Halis, "Liberalizmin Temel İlkeleri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2001, s. 121-135.

Dahl, Robert A., *Demokrasi Üzerine*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2001.

Dura, Yahya Can, "Mülkiyet-Verimlilik İlişkisi: Mülkiyet Hakları Teorisi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, Haziran 2006, s. 225-236.

Doğan, Fatma Betül, Turgut Özal Dönemi Ekonomik Liberalleşme, *International Turgut Özal Symposium*, Mart 2016, s. 112-115.

DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, 1997, s. 1950-1998, Ankara.

Eştürk, Özlem, *Türkiye'de Liberalizm: 1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Gündoğdu, Hakan Gökhan, "Smith'te Tutarlılık Tartışması Bağlamında Görünmez El Metaforu ve Kendiliğinden Doğan Düzenin İktisat ve Toplum Açısından Önemi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Ekim 2017, s. 263-276.

Gwartney, James / Lawson, Robert / Hall, Joshua / Murphy, Ryan, *Economic Freedom of the World*, Annual Report, Canada 2018, s. 21.

Hayek, Friedrich August Von, "Liberalizm", (Çev. Çetin, Ünsal), *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 55, Haziran 2009, s. 197-224.

Haydaroğlu, Ceyhan / Tatlısu, Satı, Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm: Devlet ve Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Aralık 2016, s. 27-41.

Höbel, Zeynep, "Ekonomik Özgürlükler ve Sosyoekonomik Refah Arasındaki İlişki: Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye Örneği", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Aralık 2020.

Işık, Serap, Turgut Özal'ın İhracat Odaklı Büyüme Politikaları ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi: (1983-1993 Dönemi), *International Turgut Özal Symposium*, Mart 2016, s. 225-233.

İşcan, İsmail / Yıldız, Hatipoğlu. "Rusya'da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve 2008 Küresel Krizi.", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2011, s. 177-237.

Kornai, J. "What the Change of System from Socialism to Capitalism Does and Does Not Mean", *Journal of Economic Perspectives*, 2000, s. 27-28.

Mill, John Stuart, *Hürriyet Üstüne*, (Çev. Dostel, Osman), Liberte Yayınları, Ankara, 2012.

Mises, Ludwig Von, "The Anticapitalistic Mentality", Nosrand Company, London.

Sözen, Mehmet Hanefi, *Turgut Özal Örneğinde Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Swanepoel, Marc, *Sefaletten Zenginliğe*, (Çev. Yayla, Atilla), 7.bs., Liman Kitapları, Ankara, 2018.

Yayla, Atilla, *Liberal Bakışlar*, 4.bs., İstanbul, 2014.

Yayla, Atilla, *Liberalizm*, 7.bs., Ankara, 2015.

Yayla, Atilla, "Marksizm Niçin Hala Popüler?", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 62, Ocak 2011, s. 7-22.